

J.W. Drukker

KNEL IN HET MODEL

Commentaar op Frankema & Smits en Touwen

WYPIWYG

Een kleine variatie op het fundamentele credo bij het ontwerpen van interfaces (WYSIWYG) vat kernachtig samen wat er in de westerse wereld op economisch gebied is gebeurd sinds de publicatie van het geruchtmakende pamflet van Davids, Lucassen en Van Zanden uit 1988.¹ WYPIWYG: *What You Preach, Is What You Get*. Al meer dan een kwart eeuw immers is het neoliberalisme wereldwijd in opmars, na decennialang daarvoor door neomarxisten en neokeynesianen eensgezind en effectief weggedrukt te zijn in het ideologische verdomhoekje.² De ambivalente resultaten van deze neoliberale zegetocht worden vandaag de dag zelfs voor de meest oppervlakkige krantenlezer zichtbaar: aan de ene kant een herstel van de economische groei sinds het eind van de jaren tachtig, recentelijk gepaard gaande met een ware vloedgolf aan internationale bedrijfsovernames; aan de andere kant een toenemende internationale inkomensongelijkheid, met als gevolg de massale migratie van een nieuw *Lumpenproletariat* van de arme naar de rijke landen, door Frankema & Smits treffend betiteld als de *Great Divergence*.³

Waar is Karl als je 'm nodig hebt?

Het is op zijn minst opvallend dat bij de roep om vernieuwing in ons vakgebied die, zowel in het artikel van Frankema & Smits, als in het essay van Touwen centraal staat, de naam van Marx schittert door afwezigheid, terwijl de hierboven geschetste ontwikkeling naadloos past in hetgeen Marx voorspelde voor een ongeremd kapitalistisch ontwikkelingsproces. Ironie der

1. Karel Davids, Jan Luiten van Zanden en Jan Lucassen, *De Nederlandse geschiedenis als afwijking van het algemeen menselijk patroon* (Amsterdam 1988).

2. David Harvey, *A brief history of neoliberalism* (Oxford 2005).

3. Zie bijvoorbeeld: Alejandro Portes, 'Neoliberalism and the sociology of development: emerging trends and unanticipated facts', *Population and Development Review*, 23: 2 (1997) 229-259. Recente ontwikkelingen in: Joseph Nathan Cohen, *The impact of neoliberalism, political institutions and financial autonomy on economic development, 1980-2003* (Princeton 2007).

geschiedenis: in de jaren zestig en zeventig (*'managed'* of *'soft edged capitalism'*) bestond er wereldwijd een meer dan marginale marxistische traditie in de economie en in de economische geschiedenis. In de jaren tachtig en daarna (*full fledged* of *hard edged capitalism*) lijken marxisten tot de uitgestorven diersoorten te behoren. De verklaring daarvoor behoeft men niet zo ver te zoeken. In de theorie raakte het marxisme hopeloos verstrikt in zijn eigen theorema's (arbeidswaardeleer en dialectiek) en in de praktijk bleek het als middel – Stalin, Mao, Pol Pot, vader en zoon Kim, Hoxha, om een paar illustere voorbeelden te noemen – doorgaans erger dan de kwaal.

Neoliberalisme, *New Economic History* en neoklassieke theorie

Nee, de ontwikkeling van de economische geschiedenis in – ruwweg – de laatste kwart eeuw, reflecteert keurig de hierboven geschetste opmars van het neoliberalisme: het meest opvallende in deze periode is de dominantie van de *New Economic History*, die op haar beurt door het neoklassieke evenwichtsmodel en de neoklassieke groeitheorie wordt gedomineerd.⁴ En de laatste twee vormen, hoe men het ook wendt of keert, de theoretische peilers waarop de neoliberale ideologie is gestoeld. En dat is nu precies waar volgens Frankema & Smits en Touwen de schoen zo langzamerhand akelig begint te wringen: ons vakgebied zit knel; knel in het neoklassieke model, wel te verstaan.

Wat is het geval? Economische groei, zo dicteert de neoklassieke theorie, wordt veroorzaakt door kapitaalintensivering en technologische ontwikkeling en die beide processen verlopen – onder een heel stel condities waar in de praktijk nooit volledig aan wordt voldaan – het voorspoedigst binnen een institutionele context die marktontwikkeling bevordert. Technologische ontwikkeling kan binnen het neoklassieke kader eigenlijk niet goed verklaard worden en kapitaalintensivering leidt bij ongewijzigde technologie op den duur, via afnemende marginale productiviteit, tot een stationaire toestand. De twee belangrijkste implicaties van deze redenering zijn weinig minder dan bizar. In de eerste plaats toont de neoklassieke groeitheorie feilloos aan dat economische groei op de lange termijn onmogelijk is, tenzij er – onverklaarbaar! – technologische ontwikkeling plaatsvindt. In de tweede plaats profeteert het neoklassieke groeimodel dat tijdens een proces van 'tijdelijke' ('permanente', kan niet, tenzij...) economische groei bestaande inkomensverschillen tussen landen zullen afnemen – het beruchte convergentietheorema – alweer, vanwege die verduivelde afnemende marginale productiviteit en de nieuwste technologische snufjes die voor iedereen gratis en voor niks uit de

4. Zie bijvoorbeeld: J.W. Drukker, *De revolutie die in haar eigen staart beet. Hoe de economische geschiedenis onze ideeën over economische groei veranderde* (Utrecht 2003) 49-50; 193-200; 253-258.

lucht komen vallen, mits je ervoor zorgt dat marktontwikkeling geen strobreed in de weg wordt gelegd. Omdat de theorie ook nog eens strikt rationele en alwetende economische subjecten veronderstelt, is de ijzeren consequentie dat marktontwikkeling *altijd* zal plaatsvinden: wie marktontwikkeling tegenhoudt in de wetenschap dat hierdoor economische groei belemmerd wordt (waardoor iedereen beter af is en de inkomensverschillen kleiner worden) is niet rationeel. Daarmee gaat de neoklassieke theorie treffende gelijkenis vertonen met een dokter die tegen een zieke patiënt zegt: 'Weet u wat u eens zou moeten doen? Beter worden!'

Kracht en zwakte van de NEH

De innige verbondenheid van de *New Economic History* met de neoklassieke theorie verklaart het overdonderende succes van de eerste gedurende de afgelopen decennia, maar tevens het fenomeen dat zichzelf langzamerhand in een traject van afnemende meeropbrengsten terecht lijkt te zijn gekomen. De centrale vraag binnen de NEH is: wat was de oorzaak van het historisch ongekende economische ontwikkelingsproces in de westerse wereld sinds wat nog altijd hardnekkig de Eerste Industriële Revolutie wordt genoemd? Die successtory was in essentie een verhaal van kapitaalintensivering, marktontwikkeling en technologische ontwikkeling en daar kon de NEH, met behulp van de neoklassieke theorie, prima mee uit de voeten. De keerzijde van de medaille is echter dat de twee meest prangende vragen vandaag de dag lijken te zijn waarom in bepaalde delen van de wereld (grote delen van Afrika ten zuiden van de Sahara vormen het meest geciteerde voorbeeld) *geen* economische ontwikkeling van de grond komt en convergentie *alleen* optreedt tussen de rijke landen onderling, terwijl de inkomenskloof tussen de rijke en de arme landen groter wordt en niet kleiner. En daar kan de NEH met haar neoklassieke instrumentarium helemaal niet mee uit de voeten, anders dan in de zin van de hierboven ten tonele gevoerde dokter: 'Weet je wat ze in Afrika eens zouden moeten proberen? Marktontwikkeling!'⁵

5. Er zijn tekenen die erop wijzen dat zich – althans in een aantal Afrikaanse landen – in de afgelopen jaren een kentering heeft voltrokken: '... Africa's real GDP grew by 4.6 per cent in 2004, the highest in almost a decade, up from 4.3 per cent in 2003...' (www.africa-focus.org/docso5/eca0505.php), maar die ontwikkeling bevestigt juist mijn stelling. Het is namelijk glashelder dat economische groei juist daar plaatsvindt, waar eerder institutionele verandering marktontwikkeling heeft bevorderd: '...(G)ood macroeconomic management [...] (and) [...] the improved political situation in many countries [...] contributed to this positive outcome...' (*Ibidem*), met andere woorden, waar men marktontwikkeling wist te bevorderen, volgde groei! Deze ontwikkelingen dienen ongetwijfeld als positief bestempeld te worden, maar het lijkt anno 2007 nog te vroeg om van een definitieve kentering te spreken.

Dreigende marginalisering

Hoe verschillend hun bijdragen ook zijn, qua opzet en uitwerking, over één ding zijn Frankema & Smits en Touwen het roerend eens: economische geschiedenis dreigt als vakgebied gemarginaliseerd te worden en dat gevaar dreigt op twee fronten. In de eerste plaats als ‘toegepaste economie’, omdat de economische geschiedenis (knel in het neoklassieke model) geen antwoord kan geven op de *Great Divergence*. In de tweede plaats lijkt ons vakgebied in het universitaire onderwijs en onderzoek in de letterenfaculteiten de strijd met de cultuurgeschiedenis te verliezen en ook dat wordt op het conto van de neoklassieke *angehauchtheid* van de economische geschiedenis geschoven.⁶ De NEH was om een begrijpelijke reden – namelijk, dat de NEH voor de doorsnee historicus onbegrijpelijk is – altijd al populairder onder economen dan onder historici.⁷ En het kan bijna niet anders dan dat die afkeer onder historici de laatste jaren erger is toegenomen, niet in het minst door de opkomst van de *New Institutional Economics* die meer dan eens claimt een zuiver economische verklaring te kunnen bieden voor de meest uiteenlopende, niet-economische verschijnselen en gebeurtenissen.⁸ Is het verbazend dat cultuurhistorici die elders ter kerke gaan, vol afschuw reageren op de – in hun visie – zeldzame arrogantie van dit disciplinair kannibalisme?

Twee uitwegen

De ideeën van Frankema & Smits enerzijds en Touwen anderzijds om het tij te keren zijn niet geheel identiek, maar vertonen niettemin op één punt treffende overeenkomst. Frankema & Smits willen eerherstel voor de traditionele economische geschiedenis om haar te bevrijden uit het knellende korset van de neoklassieke theorie en de daar onlosmakelijk mee verbonden empirische

6. Een teken aan de wand? Het Troje van de Nederlandse economische geschiedenis, het NEHA-Jaarboek, bracht in 2001 vol trots een houten paard binnen haar wallen: het wijdde een themanummer aan de opmars van de cultuurgeschiedenis binnen de economische en sociale geschiedenis. Zie: Paul M.M. Klep, ‘“Reculturalisation” in economic and social history’, *NEHA-Jaarboek* 64 (2001) 6-27. Zie ook: P.H.H. Vries, ‘The role of culture and institutions in economic history: Can economics be of any help?’, *Ibidem*, 28-60; J.R. Goody, ‘Culture and the economy: Landes and the Wealth of Nations’, *Ibidem*, 61-74; Arthur P. Wolf, ‘Culture, culture, culture’, *Ibidem*, 75-86; Willem Frijhoff, ‘Uneasy history: Some reflections on *ego*, culture and institutions’, *Ibidem*, 86-107; John F. Wilson, ‘Business cultures and business performance: A British perspective’, *Ibidem*, 108-123.

7. Zie: Drukker, *De revolutie*, 22-24.

8. Douglass C. North, *Institutions, Institutional change and economic performance* (Cambridge 1990); Eirik G. Furubotn en Rudolf Richter, *Institutions and economic theory: The contribution of the New Institutional Economics* (Ann Arbor 1997).

toetsing door middel van regressieanalyse, die – hoewel *ad nauseam* toegepast in cliometrisch onderzoek – in de ogen van Frankema & Smits weinig soelaas biedt bij het verklaren van grote historische ontwikkelingen omdat juist dat type problemen gekenmerkt wordt door multicollineariteit tussen de verklarende variabelen. Touwen kiest in het dilemma ‘Fogel’ of ‘Braudel’ overduidelijk voor de laatste. Beide oplossingen bevrijden de economische geschiedenis ongetwijfeld uit de inmiddels als wurgend ervaren omhelzing van de neoklassieke theorie, maar aan beide oplossingen kleven mijns inziens bezwaren die op termijn wel eens zwaarwegender zouden kunnen zijn dan de beoogde bevrijding.

Een terugkeer naar de traditionele economische geschiedenis, impliceert, hoe men het ook wendt of keert, een terugkeer naar wat in de NEH smalend – en terecht – de ‘contributive factors approach’ werd genoemd, dat wil zeggen het in principe eindeloos opsommen van oorzaken voor een bepaald verschijnsel, zonder in staat te zijn om causale wegingsfactoren aan elk der oorzaken te verbinden en door cliometrist van het eerste uur William G. Whitney ooit treffend geïllustreerd met de uitspraak: ‘Yes, X was important, and sure, Y was important, and absolutely Z also, and so was the colour of my grandmothers’ hair.’⁹ Met andere woorden, door terug te keren naar de traditionele economische geschiedenis, keert men tevens terug naar de methodologische en theoretische fundamenten van onze discipline die in een niet al te verleden, overtuigend en met klem van argumenten *rücksichtslos* door de *New Economic History* werden geattaqueerd.¹⁰

Touwen pleit voor een andere uitweg: eerherstel voor de benadering die door de *École des Annales*, werd bepleit, meer in het bijzonder, de historische methode die ontwikkeld is door één van haar belangrijkste vertegenwoordigers, Fernand Braudel. Het lijkt erop of het belangrijkste bezwaar dat aan het voorstel van Frankema & Smits kleeft – namelijk: het totaal ontbreken van een theoretisch kader –, hiermee ondervangen wordt – er bestaat immers zoiets als een Braudeliaans ontwikkelingsmodel –, maar dit is volgens mij schijn. Het ontwikkelingsmodel van Braudel is niets anders dan de bewering dat causaliteit in de geschiedenis slechts één richting kent: langzaam verlopende veranderingen (‘Structures’) beïnvloeden processen die op de middellange termijn fluctueren (‘Conjunctures’) en die zijn op hun beurt weer

9. William G. Whitney werd in 1973 door de toenmalige hoogleraar economische en sociale geschiedenis in Groningen, Han Baudet, uitgenodigd als gasthoogleraar. De uitspraak kwam voor in het eerste college dat hij in die hoedanigheid gaf.

10. Voor een uitgebreide behandeling van deze materie: Peter D. McClelland, *Causal explanation and model building in history, economics and the New Economic History* (Ithaca 1975). Voor een samenvatting: Drukker, *De revolutie*, 98-105.

bepalend voor ‘alledaagse veranderingen’(‘Évenements’).¹¹ Zo gaat dat in de geschiedenis en niet andersom, volgens Braudel. Nog afgezien van het feit dat de veronderstelling van dit causale eenrichtingsverkeer in zijn algemeenheid bepaald niet onaanvechtbaar is (vraag het eens aan een dinosaurus, zou ik willen suggereren), is het belangrijkste bezwaar dat hiermee in feite geen theoretisch kader geschapen wordt, hetgeen geïllustreerd wordt door het feit dat juist Annales-historici keer op keer op zoek lijken te zijn naar een ‘alomvattend’ theoretisch kader en daarbij meer dan eens gedrag hebben vertoond dat gelijkenis vertoont met de fameuze, maar weinig flatteuze uitspraak over de *New Economic History*: ‘It uses statistics as a drunkard uses lampposts; not for illumination, but for mere support’, indien men bereid is ‘statistics’ in dit verband te vervangen door ‘theory’.

Dat was de reden waarom zoveel Annales-historici al dan niet tijdelijk in het marxistische kamp terecht kwamen. Beroemd is in dit verband de eindeloze zoektocht van Le Roy Ladurie naar een geschikt theoretisch kader voor zijn werk: van Marx via Malthus naar een onbenoemd, maar overduidelijk door ecologen geïnspireerd, ‘Gaia’-achtig model.¹²

Reculer pour mieux sauter

Ik schreef hiervoor al: de uitwegen die Frankema & Smits en Touwen voorstellen verschillen wat van elkaar, maar vertonen op één punt treffende overeenkomst. Het is allebei ‘reculer pour mieux sauter’: alledrie de auteurs willen de recente ontwikkelingen in ons vakgebied terugdraaien en in feite terugkeren op eerder ingenomen en (om deksels goede redenen!) inmiddels verlaten standpunten. In feite willen zij dus de economische geschiedenis vooruithelpen door haar achteruit te laten gaan. Ik geloof daar niet zo erg in. Zolang het wetenschap en technologie betreft, ben ik nog steeds een orthodox aanhanger van de vooruitgangsgedachte en uit dien hoofde van harte bereid om mij het hoongelach van postmoderne cultuurhistorici te laten welgevalen.

Economische geschiedenis in de knel? Helemaal niet!

De vraag waar het nu omdraait is volgens mij: is er een mogelijkheid om de economische geschiedenis uit de omknelling van de neoklassieke theorie te bevrijden, zonder op de een of andere manier terug te vallen op standpunten

11. Fernand Braudel, *Écrits sur l'histoire*; 1. *Science de l'histoire*; 2. *Champs* (Parijs 1969). Voor een korte samenvatting van het Braudeliaanse ontwikkelingsmodel: Drukker, *De revolutie*, 57-59.

12. Vgl. de kritiek van Maddison op Le Roy Ladurie: Angus Maddison, *Phases of capitalist development* (Oxford 1982) 11-12.

die in een eerdere ontwikkelingsfase van het vakgebied om goede redenen zijn verlaten? Mijn antwoord luidt: ja, die mogelijkheid is er wel degelijk en zij wordt allang en uitgebreid wereldwijd beoefend, maar om dat te zien moet je wel bereid zijn om een beetje buiten de deur te kijken.¹³

De crisis van het neoklassieke paradigma is namelijk niet beperkt gebleven tot de economische geschiedenis, in de vorm van het recent tanende succes van de *New Economic History*. Zij heeft ook diepe invloed gehad op de theoretische economie. Aldaar hebben de steeds duidelijker in het oog vallende beperkingen van de neoklassieke theorie geleid tot de opbloei van een alternatieve economische theorie die de laatste jaren een hoge vlucht heeft genomen: evolutionaire economie. In deze vorm van theorievorming staat economisch-historisch onderzoek centraal.¹⁴ Economische geschiedenis zit dus helemaal niet in de knel: zij heeft haar korset uitgedaan en is – na een kort verblijf in een blijf-van-mijn-lijf-huis om neoklassieke stalkers op afstand te houden – verhuisd naar een andere plaats, alwaar zij gezond en gelukkig verder leeft onder haar nieuwe naam ‘evolutionaire economie’.¹⁵

En als cultuurhistorici nu ook al ‘evolutionaire economie’ niet blijven, zoals zij eerder neoklassieke theorie niet bleefden? Dat zou op zichzelf al merkwaardig zijn omdat een groot aantal cultuurhistorici zich de afgelopen jaren enthousiast hebben bekwaamd in een tak van sport die *cultural evolution* heet, maar toegegeven, je weet het nooit bij die lui.

‘Too bad for them’, zou ik zeggen.

Over de auteur

Prof. Dr. J.W. Drukker (1946) studeerde kwantitatieve economie en economische geschiedenis in Rotterdam, Groningen, West-Lafayette (vs) en Colchester (UK). Hij was van 1972 tot 2006 verbonden aan de Rijksuniversiteit Groningen, waar hij colleges verzorgde in de economie, de economische geschiedenis en filmgeschiedenis. Tevens was hij van 1987 tot 2007 verbonden als hoogleraar industrieel ontwerpen in het bijzonder de geschiedenis der mens-

13. Bijvoorbeeld door een blik te werpen op de sites van *The Association for Evolutionary Economics* (AFEE) (www.orgs.bucknell.edu/afee/) en *The European Association for Evolutionary Political Economy* (EAEPE) (www.eaep.org/). Wie dat doet, ontdekt tot zijn verbazing dat deze organisaties zich bezig houden met een tak van sport die iedere lezer van *TSEG* als economische geschiedenis zou betitelen.

14. Het standaardwerk is: Richard R. Nelson en Sidney G. Winter, *An evolutionary theory of economic change* (Cambridge (Mass.) 1982).

15. Mochten sommige lezers van mening zijn dat de publicatie van een commercieel gezien succesvol inleidend handboek een aanwijzing vormt voor de levensvatbaarheid van een nieuwe discipline, dan is er goed nieuws: Chris Freeman en Francisco Louçã, *As time goes by: From the industrial revolution to the information revolution* (Oxford 2001).

product-relaties aan de Faculteit Industrieel Ontwerpen van de Technische Universiteit Delft. Met ingang van juli 2007 is hij benoemd tot hoogleraar designgeschiedenis aan de Faculteit der Construerende Technische Wetenschappen van de Universiteit Twente. Naast zijn onderwijs publiceert hij op het gebied van de economische geschiedenis, de antropometrische geschiedenis en de designgeschiedenis.

E-mail: j.w.drukker@rug.nl